humanitas

APRIL 1965
20 STE JAARGANG NO. 2

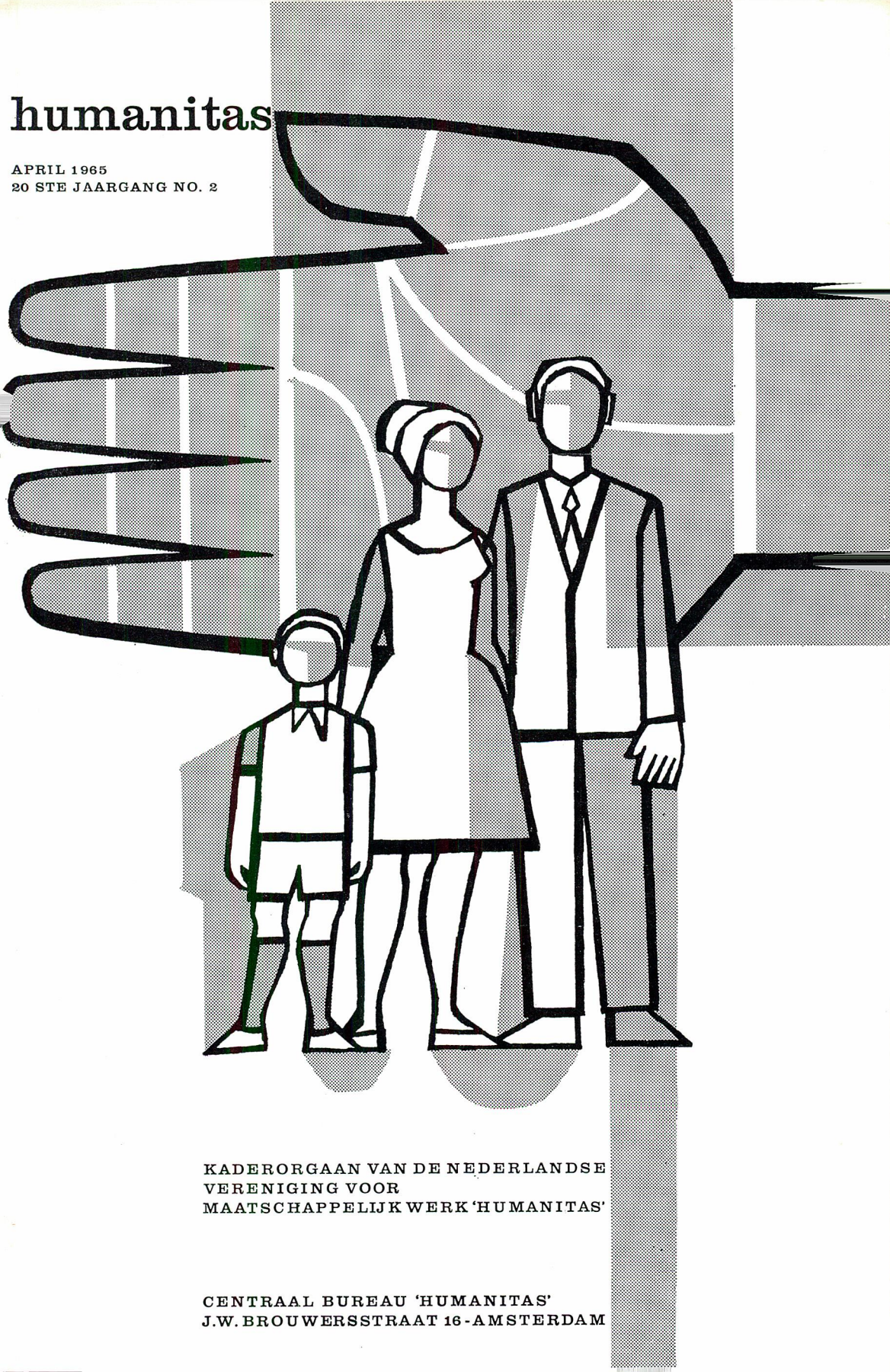

KADERORGAAN VAN DE NEDERLANDSE
VERENIGING VOOR
MAATSCHAPPELIJK WERK 'HUMANITAS'

CENTRAAL BUREAU 'HUMANITAS'
J.W. BROUWERSSTRAAT 16 - AMSTERDAM

REDACTIE:

T. van Grootheest, *hoofdredacteur*
Drs. P. Albarda: *red. Algemeen maatschappelijk werk*
P. E. Hutte: *red. Reclassering*
H. van Schaaik: *redactiesecretariaat*
J. Terlouw: *red. Gezinsverzorging*
W. Post: *red. Jeugdzaken*
Mej. drs. R. A. E. Zijlman: *red. Maatschappelijk Opbouwwerk*

BESTUUR:

Prof. mr. A. D. Belinfante, voorzitter
C. M. Swiebel, vice-voorzitter
T. van Grootheest, secretaris.
Mr. H. J. Timman, penningmeester
J. van den Berg Jeths
J. Landman
G. Rietveld
Mr. W. G. Verkruisen
Mr. H. M. van der Zanden
Erevoorzitter dr. J. in 't Veld
Ereleden F. H. W. Vliegen en
mr. B. van der Waerden

CENTRAAL BUREAU:

J. W. Brouwersstraat 16, Amsterdam
Telefoon: 020 - 739444

INHOUDSOPGAVE

blz. 21 Drs. N. F. A. de Graan: De buitenlandse werknemer en zijn aanpassing aan de Nederlandse samenleving.

blz. 28 W. Beiboer: Zedendelinquenten.

blz. 34 Drs. R. A. E. Zijlman: Conferentie over provinciale opbouworganen.

blz. 36 W. Post: Het normenproject van de Nationale Federatie voor de Kinderbescherming.

blz. 39 B. Post-Wigman: School maatschappelijk werk.

ALGEMEEN

MAATSCHAPPELIJK WERK

de buitenlandse werknemer en zijn aanpassing aan de nederlandse samenleving

In toenemende mate wordt op de besturen van onze afdelingen en gewesten een beroep gedaan om zitting te nemen in werkgroepen en stichtingen die zich toeleggen op de opvang en begeleiding van buitenlandse werknemers.
Ook het hoofdbestuur neemt deel aan het overleg dat groeiende is tussen enkele landelijke overheids- en particuliere organen.
Het is daarom van belang kennis te nemen van het artikel 'De buitenlandse werknemer en zijn aanpassing aan de Nederlandse samenleving' van drs. N. F. A. de Graan, hoofd van de onderafdeling coördinatie en samenwerkingsorganen en migratie van het Ministerie van Maatschappelijk Werk.
Het artikel is vrijwel gelijkluidend eerder verschenen in het Tijdschrift Maatschappij Belangen (Ned. Mij. voor Nijverheid en Handel), juli 1964.

Het zal u waarschijnlijk wel reeds verschillende malen opgevallen zijn dat u op straat of in tram of bus groepjes vreemdelingen ontmoet die Italiaans of Spaans spreken of wellicht een voor u nog veel onverstaanbaarder taal, vreemdelingen die kennelijk niet de indruk maken toeristen te zijn. U kunt er dan welhaast zeker van zijn dat u buitenlanders voor u hebt, die hier werkzaam zijn in de industrie en die met hun andere geaardheid het beeld van ons openbare leven verlevendigen.
De aanwezigheid van buitenlandse werknemers in de Nederlandse samenleving is op zich zelf als verschijnsel niet nieuw. Van oudsher hebben zich in ons land migranten en vluchtelingen gevestigd die hier een beroep hebben uitgeoefend, hetzij zelfstandig, hetzij in loondienst. Nederland is de eeuwen door een land geweest dat openstond voor vreemdelingen die om welke redenen dan ook hun land moesten of wilden verlaten om een nieuwe toekomst op te bouwen. Het meest bekend is de toevloed van de Hugenoten uit Frankrijk en van de Portugese en Poolse Joden in het verleden, die vanwege geloofsvervolging hier een nieuw vaderland zochten en vonden. Ons land heeft aan deze immigranten vaak veel te danken. Veelal hebben zij door hun ondernemings-

geest een belangrijke bijdrage gegeven aan de ontwikkeling van ons land, zowel op het gebied van de handel en nijverheid, als op het gebied van de cultuur.
Andere levensvormen en nieuwe ideeën werken vaak bevruchtend wanneer een samenleving daarvoor openstaat en Nederland, als zeevarend volk, heeft hiervan weten te profiteren.
Ook het verschijnsel van de grensarbeiders die, wonende aan de andere zijde van de grens, hier in Nederland een min of meer permanente werkkring hebben, is niet nieuw. Voorts heeft een bedrijf als de mijnen reeds lang ervaring met het tewerkstellen van vreemde arbeidskrachten.

omvangrijke en georganiseerde migratie

Wat nieuw is aan het verschijnsel, is de grote omvang die het in de laatste jaren heeft aangenomen en het georganiseerde verband waarin het tegenwoordig geschiedt. Wat is de oorzaak van deze grote toevloed van buitenlandse werknemers? Ongetwijfeld is hier als duidelijke oorzaak aan te wijzen de uitermate gunstige ontwikkeling van de economische conjunctuur in Noordwest-Europa, waardoor als gevolg van een opbloeiende industrie een grote behoefte aan arbeidskrachten ontstond, waarin de nationale arbeidsmarkt niet kon voorzien.
De grote toevloed van buitenlandse arbeidskrachten in de laatste jaren is ook geen typisch Nederlands verschijnsel. Integendeel, in vergelijking met de ons omringende landen, zoals Duitsland, Zwitserland, België, Frankrijk en Zweden, is de omvang van de immigratie in ons land zelfs bescheiden te noemen. Maar niettemin zodanig dat het als verschijnsel de speciale aandacht vraagt en speciale maatregelen noodzakelijk maakt.
Om enige afgeronde cijfers te noemen die een indruk kunnen geven van de relatieve omvang:

West-Duitsland	1.000.000
België	95.000
Frankrijk	2.000.000
Zwitserland	800.000
Zweden	130.000
NEDERLAND	70.000

Van de ruim 70.000 buitenlandse arbeiders die in de Nederlandse industrie tewerkgesteld zijn, komen er ongeveer 18.000 uit de Beneluxlanden, 7900 uit Duitsland, 7000 uit Italië, 600 uit Frankrijk, 12.500 uit Spanje, 2200 uit Engeland, 2400 uit Griekenland, 1200 uit Polen, 1100 uit Hongarije, 1200 uit Amerika, 4500 uit Turkije, 400 uit Zwitserland, 400 uit Scandinavië, 10.600 zijn van andere nationaliteit en staatlozen.
Uit bovengenoemde cijfers blijkt, dat Nederland dus naar verhouding weinig, maar dan toch altijd nog een aanzienlijk aantal, buitenlanders tewerkstelt. Onder deze tewerkgestelden bevinden zich velen reeds geruime tijd in Nederland, bevinden zich ook grensarbeider en vluchtelingen, die zich hier min of meer definitief gevestigd hebben, en slechts een aantal van ongeveer 35.000 à 40.000 is in het kader van de grootscheepse wervingen in de laatste jaren naar Nederland gekomen.

komen en gaan

Om de omvang van de problemen die met deze immigratie samenhangen, te beoordelen, moet men zich op de cijfers evenwel niet verkijken. Het betreft hier namelijk

een komen en gaan van arbeiders en hierin schuilt voor een groot deel juist het probleem. De aantallen van personen die hier tijdelijk verblijf gehouden hebben en die om verschillende, meestal onbekende, redenen weer vertrokken zijn, is bijzonder groot. Naar schatting vertrekt ongeveer de helft na een jaar, een vierde na 2 jaar. Ongeveer 5 pct. blijft hier langer. Exacte gegevens over de redenen van vertrek zijn niet beschikbaar. Toch zou het wenselijk zijn hiernaar een onderzoek in te stellen, omdat met het werven en tewerkstellen van buitenlandse werknemers voor de werkgevers aanzienlijke kosten gepaard gaan, die minder rendement opleveren naar gelang de verblijfsduur hier korter is. Maar ook voor de werknemers zelf is de snelle terugkeer uit puur menselijke overwegingen vaak ongewenst. Het besluit om have en gezin te verlaten, is vaak na ampele overweging genomen, gedwongen door de moeilijke levensomstandigheden waarin men verkeert. De migratie heeft meestal ook vele offers gekost en de teleurstelling gaat dan gepaard met veel menselijk leed.
Duidelijk is wel dat Nederland niet een bijzonder aantrekkelijk land is, zeker niet voor de Zuideuropeanen. In de eerste plaats waren de nominale lonen laag in vergelijking tot de omringende landen, hetgeen sterk spreekt tot de toekomstige migranten, die het uiteraard meestal om de geldelijke voordelen gaat. Hierin schijnt nu door de laatste loonronden wat verbetering te komen. Verder is het klimaat hier ongunstig en de afstand tot het verre vaderland groot. Maar ook het sociale klimaat schijnt hier voor deze zuiderlingen in het algemeen niet zo aantrekkelijk te zijn. Wij, Nederlanders, zijn wel open en weinig geneigd tot discrimineren, maar gastvrij in de persoonlijke zin zijn we niet zo. En verder is in verband met de bevolkingsdichtheid het leven hier nogal streng gereglementeerd. Wij mogen niet veel, al merken we dat zelf niet, omdat we eraan gewend zijn. Maar voor de zuiderlingen, die in een minder geordende samenleving zijn opgegroeid, valt dat meestal niet zo gemakkelijk te aanvaarden. Om maar een voorbeeld te noemen dat sterk tot hen spreekt. Zij zijn hier gekomen om zoveel mogelijk geld te verdienen in zo kort mogelijke tijd. Waarom mogen zij dan niet langer werken dan de voorgeschreven negenurige werkdag en waarom is er de verplichte vrije zaterdag? Waarom niet werken, maar in plaats daarvan leeglopen en zich vervelen in een hen vreemde omgeving?

in en buiten de EEG

De ontwikkeling van de intra-Europese migratie is sterk bevorderd door de totstandkoming van de Europese Economische Gemeenschap. Enerzijds had de EEG een wezenlijke invloed op de economische bloei van het noordwestelijk deel van dit continent, waardoor een grote behoefte ontstond aan arbeidskracht, anderzijds werd in het kader van de economische en ook sociale integratie door de EEG het vrije personenverkeer en de vrije vestiging van werknemers in de aangesloten landen sterk bevorderd. In het verdrag van Rome van 1957 werd overeengekomen dat vóór 1970 deze vrije vestiging een feit moest zijn en dat deze etappegewijze zou worden gerealiseerd. Deze vrije vestiging houdt in dat een werknemer, afkomstig uit de Gemeenschap, in geen der deelnemende landen een werkvergunning geweigerd mag worden, terwijl hij dezelfde sociale rechten zal genieten als de werknemers in het land van vestiging. In het kader van deze ontwikkeling werd met de regering van Italië een bilateraal verdrag gesloten, dat de werving en tewerkstelling van Italiaanse arbeiders in de Nederlandse industrie regelde. Als gevolg hiervan zijn vele Italianen hier komen werken, vrijwel uitsluitend ongehuwden en grotendeels ongeschoolden, daar de werving zich hiertoe beperkte.
Maar al spoedig bleek de spoeling door de vele gegadigden die de Italiaanse arbeidsmarkt afroomden, dun te zijn. De andere landen boden, zoals hierboven reeds gezegd, ook betere mogelijkheden, althans op het eerste gezicht. Een andere factor die de

belangstelling voor emigratie in Italië deed afnemen, was de zich snel ontwikkelende industrialisatie in Italië zelf, vooral in het noorden. Om in de behoeften aan arbeidskrachten te voorzien, werden daarom vervolgens met de Spaanse regering contacten gelegd. Ook hiermede werd in een bilateraal verdrag een overeenkomst gesloten, die ongeveer dezelfde voorwaarden regelt als voor de EEG-partners. De werving in Spanje richtte zich voornamelijk op geschoolde arbeiders en daardoor uiteraard meer op gehuwden. Men kreeg hierdoor beter gekwalificeerde arbeiders – de Spanjaarden staan hier in Nederland als werknemers zeer goed aangeschreven – maar tevens ontstond hierdoor in veel dringender mate het probleem van de overkomst van de gezinnen van deze Spanjaarden.
Maar ook Spanje is om dezelfde redenen als Italië geen onuitputtelijke bron en zo richt zich thans de aandacht ook op Griekenland en op de niet-Europese landen, zoals Turkije en Marokko. Ook met Malta werd onderhandeld.
Wat Turkije en Griekenland betreft, er zijn hier reeds niet onaanzienlijke aantallen arbeiders uit deze landen aangekomen en er komen er voortdurend meer.
Iets dat bovendien nog vermelding verdient, landen als Engeland en Frankrijk worden ook geconfronteerd met het probleem van de immigratie vanuit de (voormalige) overzeese gebiedsdelen, evenals Nederland, dat de overkomst van een toenemend aantal personen uit Suriname en de Nederlandse Antillen onder ogen moet zien. Het bijzondere hierbij is dat deze personen, in ons geval de Surinamers en de Antillianen, de Nederlandse nationaliteit bezitten en dus in feite geen 'immigranten' zijn. Maar gezien de grotere sociale en culturele verschillen die er zijn, levert dit een vraagstuk van bijzondere aard op.

aanpassingsproblemen

Deze stroom van migratie nu, die zich dus binnen Europa zowel als naar Europa toe voltrekt, vraagt de aandacht van de regeringen zowel als van de particuliere instellingen. De mensen die hun land verlaten om elders hun middelen van bestaan te vergaren, komen meestal uit de agrarische en onderontwikkelde streken van hun land, waar zich nog geen industrieel klimaat gevestigd heeft. Vanuit de gebondenheid in hun eigen streekcultuur komen zij meestal alleen te staan in een hooggeïndustrialiseerde omgeving, waarin het tempo, de arbeidsdicipline en de grote hoeveelheid vrije tijd hun wezensvreemd zijn. Bovendien spreken zij de taal niet. Hun gezinnen en hun familierelaties, waaraan zij in het algemeen sterk gebonden zijn, hebben zij moeten achterlaten. Een verschil met de migratievormen van vroeger is ook dat de bedoeling meestal niet is een blijvende vestiging, doch een tijdelijk verblijf van hoogstens enkele jaren om enig geld te sparen. En wanneer het de bedoeling wordt, vroeger of later, om het gezin te laten overkomen, dan rijst het probleem van de huisvesting, dan is er geen woning beschikbaar en nauwelijks perspectief dat die er komt. Er ontstaan dan ook legio aanpassingsproblemen en deze mogen dan ook wel als de belangrijkste oorzaak worden gezien van de veelvuldige en spoedige terugkeer.
Deze aanpassingsproblemen, zo zij al niet tot ongewenst wangedrag leiden, wat wel eens, maar gelukkig niet al te veel, voorkomt, hebben toch veel menselijk verdriet ten gevolge, dat beter vermeden kan worden. Ook wordt een wederzijdse gunstige beeldvorming, zowel bij de migrant als bij de ontvangende bevolking, er niet door bevorderd. Mislukkingen en teleurstellingen scheppen een gevoel van onbehagen, dat ergens op geprojecteerd wordt. Men zoekt een schuldige. De migrant luwt zijn onlustgevoelens op de ontvangende bevolking en deze denkt meewarig over de arme sloeber, die het niet kan bolwerken of die zich, in hun ogen, misdroeg. Een onjuiste en ongunstige beeldvorming is niet bevorderlijk voor de internationale samenwerking, waaraan wij in deze tijd juist zo'n behoefte hebben!

begeleiding bespaart leed en kosten

De tijd is evenwel voorbij dat wij ten aanzien van de migratie Gods water over Gods akker laten lopen. Wij weten nu dat een zorgvuldige begeleiding van de migratie veel mislukking en veel menselijk leed kan voorkomen, maar ook vele kosten kan besparen. Daarom hebben overheidsinstellingen en particuliere organisaties de handen ineen geslagen. In Nederland werken bij voorbeeld het Ministerie van Sociale Zaken en het Ministerie van Maatschappelijk Werk nauw samen en deze beide weer met de werkgevers- en werknemersorganisaties en met de particuliere instellingen voor het maatschappelijk werk.
Het Ministerie van Sociale Zaken behartigt de arbeidsaspecten in overleg met de werkgevers- en werknemersorganisaties. Het Ministerie van Maatschappelijk Werk geeft aandacht aan de aanpassingsproblematiek in samenwerking met de instellingen van het particulier initiatief en het geeft deze instellingen subsidies om het werk ook financieel mogelijk te maken.
Aangezien er een nauwe samenhang is tussen de verschillende aspecten van de hulpverlening, zoals voorbereiding op de migratie, opvang hier in Nederland, introductie in het werk, huisvesting, hulpverlening bij individuele moeilijkheden, vrijetijdsbesteding, voorlichting over de Nederlandse samenleving, enz., vindt er een voortdurend overleg plaats in een Interdepartementale Commissie voor contact en overleg inzake bijstand aan buitenlandse werknemers waarin, naast de beide ministeries, ook de werkgevers, de werknemers, de particuliere organisaties die dit werk metterdaad doen of er nauw bij betrokken zijn, alsmede de Vereniging van Nederlandse Gemeenten vertegenwoordigd zijn. Naast deze commissie voor contact en overleg is een landelijke stichting in het leven geroepen, de Landelijke Stichting Bijstand Buitenlandse Werknemers, die zich ten doel stelt het praktische werk voor de buitenlandse werknemers te bundelen, te stimuleren, en er leiding aan te geven.
De werkzaamheden met betrekking tot de maatschappelijke begeleiding van de werknemers richten zich nu voornamelijk naar twee kanten. Enerzijds is daar de hulpverlening aan de werknemers en eventueel aan hun gezinnen zelf, anderzijds is er de voorlichting aan en het actief betrekken van de Nederlandse bevolking bij het werk voor deze mensen.

voorlichting over aard en zeden

Wat dit laatste betreft, het zal misschien duidelijk zijn dat een gunstig klimaat onder de bevolking waarin de bereidheid bestaat om deze buitenlanders als medeburgers en mede-werknemers te accepteren, van veel belang is voor de bevordering van het zich welbevinden van deze buitenlanders in onze omgeving. Er bestaan namelijk vele misverstanden omtrent de bedoeling van hun verblijf hier. Men vreest deze mensen als concurrenten in het arbeidsproces, soms worden zij gezien als rivalen in de amoureuze relaties. Ook ontbreekt wel eens het begrip voor hun andere geaardheid, die zij medebrengen uit hun geheel van ons verschillende culturele achtergrond, daar hun gedragingen niet aansluiten op de verwachtingen die wij omtrent wat behoorlijk gedrag is hebben. Met name is dat vaak het geval ten aanzien van de man-vrouw-relatie, die nogal eens complicaties en ongewenste gevolgen oplevert. Men verwijt de vreemdeling dat hij misbruik maakt van de situatie, doch men vergeet dat hij vanuit zijn vaderland een geheel ander beeld meebrengt omtrent wat hij van een vrouw verwachten mag. De vrije manier waarop de vrouw zich hier in Nederland beweegt, maakt op de Spanjaard, maar ook op de Italiaan, vaak een geheel verkeerde indruk. Hij is dit niet gewend en legt verkeerde associaties. Voorlichting van de Nederlandse bevolking over de specifieke problemen die zich hier voordoen, is dus dringend gewenst.

Begrip voor de andere levensgewoonten, zoals b.v. op het gebied van de voeding, is evenzeer gewenst, vooral bij degenen die direct met deze buitenlanders te maken hebben, zoals mede-arbeiders en hospita's, wanneer zij bij particulieren zijn ondergebracht. Het geven van deze voorlichting waar dit nodig is, is een moeizame en omvangrijke taak. Getracht wordt gebruik te maken van de massa-communicatiemiddelen, zoals televisie en radio, pers, enz. Meermalen reeds hebben de radioverenigingen aandacht aan deze zaak gegeven. Ook de pers heeft zich niet onbetuigd gelaten. Ook wordt hier en daar individuele voorlichting gegeven, soms ook in groepsverband. Maar evenzeer van belang is het vermijden van negatieve voorlichting, die vaak veel indringender werkt.
Maar al te vaak komt het voor dat de pers grotere of kleinere misdrijven, door buitenlanders en met name door kleurlingen gepleegd, met veel ophef in het nieuws vermeldt met nadruk ook de nationaliteit van de dader. Kwetsbaar als we zijn in onze nationale gevoelens, zou de pers dit moeten vermijden. Ook zou zij de positieve kanten van de vreemdelingen meer naar voren kunnen brengen.
Rassendiscriminatie is in het bezadigde Engeland momenteel een reëel gevaar, waaraan men aandacht moet geven. Ook in ons land is hier en daar een aanzet aanwezig. Wanneer de toestroom van vreemdelingen en met name van Surinamers aanhoudt, zal ook hier in Nederland voor een systematische voorlichting moeten worden zorggedragen om begrip voor de anders-geaardheid te wekken.

opvang door de werkgever

Wat de hulpverlening aan de werknemers-immigranten zelf betreft, deze zou in feite al in het land van herkomst, vóór de emigratie, moeten beginnen. Inderdaad wordt in Italië en ook in Spanje al het een en ander aan deze voorbereiding gedaan. In Spanje is dit de taak van het Nationale Emigratie Instituut. Maar in landen als Griekenland en Turkije is dat veel moeilijker, daar de organisatie daartoe vrijwel geheel ontbreekt. Een moeilijkheid is ook dat vele personen geheel op eigen gelegenheid migreren, waardoor van voorlichting en voorbereiding vaak heel weinig terechtkomt.
In het algemeen zal het de taak van de werkgever zijn de primaire opvang van de buitenlandse arbeider in Nederland te behartigen. Hij toch weet wanneer de arbeider arriveert en hij moet ook voor de huisvesting zorgen. Een goede introductie in het bedrijf is wel van eminent belang en hiervoor trachten de werkgevers zo goed mogelijk te zorgen. Toch is dit geen eenvoudige zaak. De grotere bedrijven kunnen zich misschien de luxe van een tolk permitteren, voor de kleinere bedrijven is dit veel moeilijker. Vaak wordt dan ook samengewerkt in bepaalde streken en plaatsen. Vooral ten aanzien van de Grieken en Turken levert het taalprobleem veel moeilijkheden op. De Nederlandsch-Turksche Vereeniging tracht hierin te voorzien door het samenstellen van woordenlijsten op allerlei gebied, die een reële steun kunnen geven, tenminste als de arbeiders lezen kunnen, wat helaas niet altijd het geval is. Vaak worden de in het bedrijf reeds werkzame arbeiders van dezelfde nationaliteit, indien zij zich al wat thuisvoelen, bij de opvang van hun landgenoten ingeschakeld.
Zoals gezegd wordt de huisvesting tot de taak van het bedrijf gerekend. Aangezien het vrijwel uitsluitend om alleenstaanden gaat, komen drie vormen van huisvesting het meest voor. Aan welke de voorkeur gegeven moet worden, is moeilijk te zeggen, daarover bestaan verschillende opvattingen. Meestal bepalen de ter plaatse aanwezige mogelijkheden wel wat er gebeurt.
In plaatsen waar grote bedrijven zijn en waar veel buitenlandse arbeiders zijn geconcentreerd, vindt de huisvesting en verzorging soms plaats in arbeiderskampen. Soms richten de bedrijven zogenaamde gezellentehuizen in, waar een groter aantal arbeiders samenwoont en verzorgd wordt. Soms worden deze tehuizen door de bedrijven zelf

beheerd, soms ook door particulieren, doch dan zijn ze meestal kleiner. Een laatste vorm van huisvesting – en dit maakt waarschijnlijk wel het grootste deel uit – is het onderbrengen in particuliere kosthuizen. Ook dit is de taak van de bedrijven en dit werk wordt veelal uitgevoerd door bedrijfsmaatschappelijk werksters. Hierin worden de bedrijven door de particuliere instellingen voor maatschappelijk werk bijgestaan.

contacten buiten het bedrijf

Het werk van instellingen voor maatschappelijk werk richt zich op de gehele hulpverlening aan de arbeider buiten het bedrijf. In het algemeen wordt er naar gestreefd in de eerste plaats het contact met landgenoten te bevorderen. Dan hebben zij die dezelfde problemen hebben, steun aan elkaar en zij voelen zich tenminste niet alleen. Meestal worden hiertoe ontmoetingscentra ingericht, casa's genoemd, die enkele malen per week en in sommige gevallen ook wel permanent geopend zijn. In deze centra kunnen gezelschapsspelen worden gedaan, er wordt gezongen, men kan er wat drinken tegen geringe prijs – de buitenlandse arbeiders zijn in het algemeen zeer spaarzaam – men heeft er vaak gelegenheid Nederlanders te ontmoeten. Meestal vinden de buitenlanders in deze centra ook de maatschappelijk werker van de instelling, die er enige leiding geeft, en zo komt op ongedwongen wijze het contact met de maatschappelijk werker tot stand, die daarop in staat is ook meer persoonlijk gerichte voorlichting over de levensomstandigheden hier in Nederland te geven en te helpen persoonlijke moeilijkheden van allerlei aard op te lossen, ook van de Nederlanders die met de buitenlanders in aanraking komen.
In het bovenstaande is getracht in grote lijnen een beeld te geven van een aantal aspecten van de aanwezigheid van buitenlandse arbeidskrachten hier in Nederland. De hulpverlening is er tegenwoordig nooit op gericht deze buitenlanders onze Nederlandse gedragsaard op te dringen. Daar het merendeel van deze mensen hier slechts tijdelijk verblijf houdt, komt het er op aan hen te helpen hun verblijf hier zo aanvaardbaar mogelijk te maken. Ze moeten toch al veel missen. Het is van belang dat zij met goede herinneringen aan hun verblijf hier naar huis gaan. Vooral als zij hier wat langer geweest zijn en zij andere levensomstandigheden hebben leren kennen, valt hun terugkeer naar huis en hun herinpassing in hun eigen oude milieu vaak ook niet mee. In elk geval behoren hun ervaringen zo te zijn, dat zij in staat zijn hunnerzijds bij te dragen aan de ontwikkeling van de streek van herkomst, door de arbeidstraining die zij hebben gekregen, door hun bredere kijk op het leven.

plaatselijke comités belangrijk

Dit te bewerkstelligen is een gemeenschappelijke taak van ons, Nederlanders. Het streven is er dan ook op gericht dat in plaatselijke comités alle geledingen van ons volk, zowel de overheid als de particuliere instellingen van verschillende levensbeschouwelijke geaardheid, alsmede de werkgevers, samenwerken. Aanvankelijk hebben de katholieke organisaties de spits afgebeten, hetgeen voor de hand lag toen de immigranten voornamelijk uit de rooms-katholieke zuidelijke landen kwamen. Er is veel goed werk verricht. De Peregrinusstichting te Beverwijk is er een voorbeeld van. Maar nu ook Grieks-orthodoxen komen en Mohammedanen, kan het niet meer uitsluitend de taak van één bevolkingsgroep zijn. In Rotterdam en Utrecht bij voorbeeld, maar ook in andere plaatsen, is het werk dan ook reeds op algemene grondslag aangepakt en een goede samenwerking tot stand gekomen.
Het Ministerie van Maatschappelijk Werk tracht dit werk te stimuleren, mede door het geven van financiële steun.

drs. N. F. A. DE GRAAN

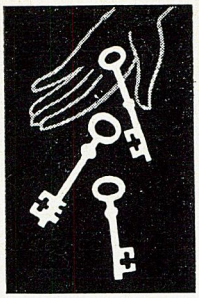

RECLASSERING

zedendelinquenten

Over de exhibitionisten onder de zedendelinquenten

We hebben in 't algemeen wat moeite om onze houding tegenover zedendelinquenten te bepalen. Daarvan kan de man uit de praktijk van het maatschappelijk werk — in het bijzonder het reclasseringswerk — meespreken.
Het artikel dat de heer Beiboer ons voor plaatsing aanbood, spreekt duidelijke taal. Het is de moeite waard om de schrijver in zijn gedachtengang te volgen.
Voor de redactie was het een aansporing om ook bijzonder seksueel gedrag van andere aard vanuit de praktijk te doen belichten. Dat is gelukt en het resultaat daarvan zult u in de komende twee nummers van ons blad aantreffen.

P. E. HUTTE

exhibitionisten

Dieven en oplichters worden niet zelden milder beoordeeld dan zedendelinquenten. Dit blijkt ook wel uit de woordkeuze: een lelijke dief, een brutale oplichter, naast: vuilak, viezerik, viezerd. Vermogensdelinquenten krijgen een bijvoeglijk naamwoord in tegenstelling tot hen die een zedenmisdrijf plegen. Laatstgenoemden krijgen een aparte benaming. Een alias zouden we kunnen zeggen. En wil men extra uiting geven aan zijn gevoelens van afkeer of walging, dan bedient men zich van een pleonasme: een vuile viezerik! Een krantebericht over een aanranding in Lutjebroek treft ons meer dan het vermelden van een rijwieldiefstal in Amsterdam. Er is ook verschil in het gebruik van 'koppen'. Waarom, o kranteman?
Vanwaar nu dit verschil in reactie? Zijn het onze gevoelens van kuisheid die reeds bij een heel lichte normafwijking geschokt en gekwetst worden? Is het onze innerlijke beschaving welke in opstand komt tegen seksuele handelingen die volgens de gangbare opvattingen indruisen tegen het geoorloofde op dit gebied? Maar waarom dan —

bij het beoordelen – vulgaire woorden en uitdrukkingen te gebruiken? Speelt het identificatieproces een rol? Beantwoording van deze vragen – die trouwens buiten het bestek van dit artikel valt – laten we gaarne over aan deskundigen. De gedachten, hierboven door mij geuit, beogen slechts de sfeer aan te geven – althans enigermate – van waaruit ik proberen zal iets te vertellen van mijn ontmoetingen met exhibitionisten, die lopen over een periode van enkele tientallen jaren, en het beeld dat ik mij vormde over deze minst 'kwaadaardige' zedendelinquenten. Maar graag bij voorbaat enige clementie: het is niet de medicus die hier spreekt, doch slechts de man uit de praktijk, die misschien een beetje steun vindt bij Shakespeare: 'Er is meer in aarde en hemel, vriend Horatio, dan gij wel in uw schoolse wijsheid droomt.'

Over exhibitionisme dus, openbare schennis der eerbaarheid. Overigens begrippen die elkaar uit een oogpunt van strafbaarheid niet dekken. In het Wetboek van Strafrecht met zijn wonderlijk proza komt men het woord exhibitionisme niet tegen. De wetgever heeft stellig rekening gehouden met de aard van de 'tentoonstelling' en de bedoeling ervan. Vooral met dit laatste. Want in het exibitionisme, zoals we dat hier willen verstaan, schuilen factoren als kwetsen, bezeren, imponeren. Hierbij laten we de vraag of dit altijd met volle bewustheid geschiedt, buiten beschouwing. Wel lijkt me die vraag van betekenis, omdat exhibitonisten – uitzonderingen daargelaten – meestal gevoelige, soms overgevoelige mensen zijn, in omgang vaak schuchter en verlegen, erg kwetsbaar. Een (schijnbare) tegenstelling vormt hierbij hun houding tijdens het plegen van het feit, die vaak getuigt van een zekere bravoure, van brutaliteit en schaamteloosheid. Wat te denken van die ongetwijfeld beschaafde student, die in een volle tram zijn geslachtsdelen liet zien of van die overigens fijnbesnaarde ambtenaar, die op lange fietstochten zijn geslachtsdelen ontbloot had, slechts' afgeschermd' door een regenjas, welke hij opensloeg wanneer hij een vrouw voorbijreed? Hoe verklaren wij de houding van een au fond zeer verlegen man, die van achter struikgewas door geluiden en gebaren aandacht vraagt?
Hoe is hun houding – en hiermee belanden we in de praktijk – tegenover de reclasseringsambtenaar die opdracht heeft gekregen een rapport samen te stellen? Maar aan deze vraag dient een andere vooraf te gaan: hoe is de houding van de ambtenaar en waardoor wordt die bepaald? Hierover had ik jaren geleden een gesprek met een rechter-commissaris – aan wie ik rapport moest uitbrengen – die op het standpunt stond, dat de reclasseringsambtenaar zich in hoofdzaak tot de maatschappelijke kant moest bepalen. Ik heb me toen – maar alleen in dat ene geval – strikt aan die aanwijzing gehouden, met als gevolg dat er een rapport te voorschijn kwam dat duidelijk aan bloedarmoede leed. Dat kon ook niet anders, de 'splitsing' was te geforceerd, te cru. Het is dus bij die ene splitsing gebleven. Had die rechter-commissaris – intelligent en met veel belangstelling voor het reclasseringswerk – maar 'domweg' een dergelijke aanwijzing gegeven? In geen geval! Op de achtergrond school de vrees – niet speciaal op mij gericht, dus van zeer algemene aard – dat reclasseringsambtenaren zich te ver op een terrein kunnen begeven dat voor de medicus bestemd is.

Dat hier inderdaad gevaren liggen, behoeft geen nader betoog en vooral daarom lijkt me de vraag betreffende de houding van de ambtenaar – en dit geldt t.a.v. alle zedendelinquenten! – wel zeer belangrijk: de situatie waarvoor hij komt te staan, is uiterst delicaat, de mensen met wie hij te doen krijgt, zijn over het algemeen erg kwetsbaar. De ambtenaar moet aanvoelen – en dit geldt van geval tot geval – hoever hij kan gaan, welke vragen hij kan stellen en hoe hij die vragen stelt. Heeft hij 'van huis uit' een afkeer van zedendelinquenten, dan kan hij beter geen rapport uitbrengen. Blijft een verdachte ontkennen – tegen beter weten in – dan moet de rapporteur begrijpen, dat zulks doorgaans geschiedt onder druk van schaamtegevoelens, vaak ook

uit vrees dat zijn loopbaan bedreigd wordt. Het allerbelangrijkste is echter m.i. dat de ambtenaar zich voldoende realiseert wat het voor een meestal gevoelig mens, die zich ontredderd voelt in een voor hem vaak wanhopige positie, wel moet betekenen als een volslagen vreemde hem allerlei vragen stelt, die soms het meest intieme uit zijn leven raken!

De houding van de zedendelinquent — i.c. de exhibitionist — wordt mede bepaald door die van de betrokken ambtenaar. Het meest opvallende bij de exhibitionist is wel *de* onzekerheid, hoezeer hij ook tracht die te camoufleren, hetzij door een zekere mate van onverschilligheid, of wel door geforceerde 'opgewektheid'. Deze vaak doorzichtige camouflage treft men doorgaans aan bij die verdachten die vastbesloten zijn te blijven ontkennen. Al ligt de 'schuld' er ook duimendik op. In zekere tegenstelling tot deze groep behoort de verdachte die binnen enkele minuten in een onbedaarlijk huilen uitbarst, soms van een hysterisch karakter. De demonstratietendens is dan vaak duidelijk merkbaar. De tranen kunnen als bij toverslag verdwijnen, wanneer de rapporteur op onopvallende wijze een algemeen onderwerp aanroert, dat eigenlijk met de strafzaak niets te maken heeft, maar zijn cliënt interesseert. Het onderhoud moet plaatsvinden in een sfeer die de verdachte in gegeven omstandigheden het best ligt. Het overschakelen van de meer 'zakelijke' kant van het gesprek naar de seksuele sector moet uiterst behoedzaam gebeuren en eist van de rapporteur een volkomen beheersing van de gesprekstechniek en een goed geleide intuïtie. Een boekje over gesprekstechniek, mits voorzichtig gehanteerd, kan hoogstens als leidraad dienen. In dit verband mag ik nog even wijzen op wat 'vriend Horatio' te horen kreeg.
De uiteindelijke bedoeling is, dat de rapporteur het vertrouwen van zijn cliënt weet te winnen. Hiervoor zijn op zijn minst drie factoren nodig: de zekerheid van verdachte dat men hem eerlijk tegemoettreedt en zijn moeilijkheden aanvoelt; het gesprek zoveel mogelijk houden buiten de justitiële en politiële sfeer en ten slotte moet het gesprek de vorm krijgen van een gedachtenwisseling tussen twee mensen over de benauwenissen van die ene, waarbij getracht wordt een 'oplossing' te vinden. Samenvattend: verdachte moet zich zoveel mogelijk op zijn gemak voelen, terwijl toch een zekere 'afstand' bewaard blijft.
Wanneer ik nu zal trachten een beeld te geven van de 'doorsnee exhibitionist' — als 'uitersten' zou ik willen noemen de jongeman die in een al te vurige verloving tijdelijk de koers kwijtraakt, en de gehuwde man, die ondanks een goed huwelijk zo nu en dan terugvalt in de 'droomwereld' van de exhibitionist — dan zullen de kleuren voor de een te fel, voor de ander te weinig sprekend zijn. Als uitgangspunt zou ik willen vaststellen dat bij vele exhibitionisten de onanie-frequentie in de jeugdjaren boven het normale ligt; de min of meer natuurlijke nood-onanie is 'ontaardt' in een ziekelijke drang, waaraan zowel exogene als endogene (structurele) factoren ten grondslag liggen. Een uitwijkmogelijkheid (vermindering van spanningen) verliest het tijdelijk karakter, wordt ten slotte in steeds toenemende mate het middel om tot seksuele bevrediging te komen. Worden eerst nog schuchtere pogingen aangewend tot een normale geslachtelijke relatie te komen, al spoedig worden die pogingen opgegeven. Dit gaat meestal in versneld tempo door steeds sterker wordende gevoelens van onzekerheid, van minderwaardigheid. Bovendien geeft de 'droomwereld' gelegenheid te over om tot relaties te komen welke — wat kleur en aantal betreft — schier onuitputtelijk worden. In deze situatie zal eenmaal het kritieke stadium aanbreken, dat zich kenmerkt door haatgevoelens tegenover het andere geslacht. Deze periode is de periode van het latent exhibitionisme, waarin een min of meer sadistische instelling tegenover het vrouwelijk geslacht ontstaat. Zodra dit 'sadisme' de overhand krijgt op altijd aanwezige schaamte — en angstgevoelens, treedt de exhibitionist naar buiten. Het is m.i. niet in de eerste plaats de wellust waardoor de exhibitionist gedreven

wordt: in een beschermende en onzichtbare droomwereld zal hij in een eindeloze variatie voldoende bevrediging van zijn seksuele driften kunnen vinden. Wel zullen m.i. die angst- en schaamtegevoelens – onbewust – een remmende uitwerking hebben, waardoor het sadisme doorgaans een goedaardig karakter heeft. Tijdens het plegen van het feit is er een sterke bewustzijnsvernauwing, de dader verkeert in een schemertoestand.

Hieruit valt wellicht te verklaren, dat men vroeger getracht heeft verband te leggen tussen epilepsie en exhibitionisme. In de meeste gevallen wordt de exhibitionist niet bij de eerste keer betrapt; wordt hij betrapt – meestal na korte of langere tijd – dan wordt dikwijls geen aangifte gedaan. Hierdoor wordt het optreden van lieverlede brutaler en schaamtelozer, de frequentie wordt opgevoerd. Vandaag of morgen loopt hij tegen de lamp. Voor hem betekent dan art. 239 van het Wetboek van Strafrecht een halte, mogelijk een eindhalte. Een ontredderd mens wordt naar buiten getrokken; proces-verbaal, foto, vingerafdrukken en enorme angsten wat betreft familieverhoudingen en sociale positie maken deze mens – door het publiek 'vuilak' genoemd – wel tot een zeer tragische figuur. Dat zijn optreden naar buiten voor vrouwen en kinderen zeer nadelig zou zijn, geloof ik niet; mogelijk t.a.v. enkele typen, die dan zelf al min of meer gestoord zijn.
Wanneer b.v. een vrouw na een half jaar aangifte doet, terwijl zij gedurende die tijd een exhibitionist vrijwel iedere dag vanaf haar balkon heeft 'gadegeslagen', dan hapert er ongetwijfeld iets aan zo'n vrouw. En wanneer een exhibitionist – een goedaardige debiel – over een periode van drie jaar (bij tussenpozen) zijn ontblote geslachtsdelen presenteert aan de bevolking van een meisjesschool, schuin tegenover zijn huis gelegen, en pas na drie jaar aangifte wordt gedaan met o.a. als reden 'gekwetst te zijn in de gevoelens van kuisheid', dan hapert er ook iets! Dit zijn twee gevallen van recente datum.
Intussen kan men natuurlijk openbare schennis der eerbaarheid als boven bedoeld niet tolereren. Delinquent noch maatschappij zou ermee gebaat zijn. Bij de berechting is men doorgaans zeer humaan, in vele gevallen besluit men zelfs tot (voorwaardelijk) seponeren. Niet zelden spreken delinquenten met lof over het optreden der politie, ofschoon het tegengestelde ook nog voorkomt. Wanneer we nu art. 239 van het Wetboek van Strafrecht bekijken, dan blijkt, dat exhibitionisten – patiënten dus, die weinig of geen gevaar voor de gemeenschap opleveren – gestraft kunnen worden met een gevangenisstraf van ten hoogste twee jaar of een geldboete van ten hoogste driehonderd gulden. Het is wel interessant in het daarop volgende artikel te lezen, dat een pornograaf gestraft kan worden met een gevangenisstraf van ten hoogste een jaar of een geldboete van ten hoogste drieduizend gulden. Nu is volgens mij een pornograaf oneindig veel gevaarlijker voor de gemeenschap dan een exhibitionist. Pornografie is een sluipend, zich snel uitbreidend venijn, dat in het 'donker' verspreid wordt. Vanwaar nu die tegenstelling in 'honorering'? Heeft 'uiterlijk fatsoen' een rol gespeeld? Vaststaat, dat we heel erg gesteld zijn op de kwalificatie van 'echte dame' of 'echte heer' en velen doen hiervoor dan ook hun uiterste best. Mogelijk, dat de samenstelling van 239 en 240 in de geest is geschied. De exhibitionist 'werkt' in het openbaar, maar om hem heen is de schemering; de pornograaf werkt in het donker, maar voor hem is er geen duisternis.
Intussen rijst de beklemmende vraag, of de formulering en de inhoud van art. 239 niet heel erg uit de tijd zijn. Het doet koud en gevoelloos aan. Want wanneer we nu het beeld bekijken van de exhibitionist dat ik getracht heb boven weer te geven – voor de één wat fel geschilderd, voor de ander wat te zwak gekleurd – dan kan de conclusie niet anders zijn, dan dat hij patiënt is *en vóór zijn arrestatie misschien reeds jaren patiënt zonder medische behandeling*. We weten dat mensen om allerlei kleinig-

heden naar de dokter kunnen lopen, maar wanneer zich moeilijkheden voordoen op seksueel gebied, ook als die zich tot ernstige stoornissen kunnen ontwikkelen — i.c. dus het exhibitionisme — zullen patiënten zich zelden tot de huisarts wenden, die hen eventueel naar een psychiater zou kunnen verwijzen. Zelfs na de arrestatie missen vele exhibitionisten de moed contact met hun huisarts op te nemen en menigmaal heb ik een briefje moeten schrijven om de doorgaans zware tocht wat te verlichten. Het zijn hoofdzakelijk schaamtegevoelens (zelfs tegenover de dokter dus) die hen weerhouden. Deze schaamtegevoelens spruiten voort uit (zgn.) fatsoensnormen, welke in moreel opzicht dikwijls weinig waarde hebben, maar als onkruid hardnekkig zijn in hun voortbestaan. De vulgaire termen die men t.a.v. zedendelinquenten gebruikt, houden zeker verband met die in waarde zo dubieuze normen. Ik zou zo zeggen, dat art. 239 er ook wel enigszins mee 'besmet' is. Inhoud en formulering zijn in strijd met de humanisering van berechting en straf. Een nieuw artikel zou de mogelijkheid moeten scheppen, dat na de arrestatie van een exhibitionist *onmiddellijk* een medische instantie wordt ingeschakeld, waarbij in bepaalde gevallen opname in een ziekenhuis misschien wenselijk zou zijn. Ik zou de exhibitionist — en hierop wil ik graag heel sterk de nadruk leggen — in hoofdzaak als patiënt willen zien en de politiële bemoeiingen ten aanzien van hem tot een mimimum willen beperken. Wel blijft natuurlijk nauw overleg tussen de genoemde instantie en de politie geboden. Dat daarbij de officier van Justitie uiteindelijk zijn beslissende stem laat horen, lijkt me vanzelfsprekend. De gehele behandeling echter zou komen te liggen in een milder klimaat. Voor de exhibitionist (patiënt) zou het een weldaad betekenen niet te worden *opgebracht door de politie,* maar te worden *opgenomen in een ziekenhuis.* Al zou het verblijf in een ziekenhuis van zeer korte duur zijn, b.v. één dag, dan nog zou de morele waarde van grote betekenis zijn. De vraag rijst of de tijd rijp is voor een gang van zaken als boven geschetst. Vermoedelijk zal deze vraag nu nog in ontkennende zin beantwoord moeten worden, maar voor mij staat het onomstotelijk vast, dat eens die tijd zal komen. Men heeft vroeger krankzinnigen in ketenen geklonken, men heeft melaatsen gemeden en men deed zulks 'te goeder trouw'. En toch waren het zieke mensen, patiënten net als de exhibitionisten, die — zodra de ziekteverschijnselen zich openbaren — vóór alles een medische behandeling nodig hebben. Ongetwijfeld zal ook het oordeel van het publiek milder worden.

Intussen wil ik — om misverstand te voorkomen — er graag nog even de nadruk op leggen, dat ik geen medicus ben, maar de man uit de praktijk, die met honderden 'delinquenten' als bovengenoemden in aanraking kwam, vaak lange en diepgaande gesprekken met hen voerde, desbetreffende lectuur raadpleegde — nogmaals: als leek — en ten slotte tot een oordeel kwam, zoals boven globaal weergegeven. Wat de prognose betreft: ik heb de indruk dat deze — vooral ten aanzien van de wat 'zwaardere gevallen' — over het algemeen niet als erg gunstig gesteld kan worden. Maar de wetenschap schrijdt verder, waarbij vooral de chemie een grote rol speelt (men leze in dit verband het artikel van prof. Rümke in het Gedenkboek van het Psychiatrisch-Juridisch Gezelschap, dat enige jaren geleden verscheen). Het samenspel van psychiater, psycholoog en chemicus mag de hoop levendig houden, dat ook voor de exhibitionist eens herstel, althans een draaglijk leven — 'binnen de perken weten te blijven' — mogelijk zal zijn; voor alle exhibitionisten. We kunnen nu alvast beginnen met verbetering van het klimaat, waarvoor ik boven een aanwijzing meende te kunnen geven. Als we maar weten dat we vaak fouten maken — veelal te goeder trouw — dat een foutieve gedachtengang, een verkeerd uitgangspunt zich jarenlang kan handhaven (vastgeroeste ideeën), met daarnaast de wil, het streven de waarheid zo dicht mogelijk te benaderen. En in verband hiermee kan ik niet nalaten even te wijzen op de schrijfster Olive Schreiner, die zeer gevoelig van aard was en — in dichterlijke

verbeelding – in 'De Jager' (voorkomende in haar bundel 'Droomen' uiting geeft aan haar zoeken naar waarheid in de gestalte van een jager, die niet de waarheid vindt, maar toch, op zijn sterfbed – na vele jaren steeds hoger 'bergen' te hebben beklommen – stamelt: 'Langs de treden die ik gehouwen heb, zullen zij opklimmen, langs de trappen, door mij gebouwd, zullen zij stijgen.' Bij het zoeken naar DE waarheid vond hij dus EEN waarheid en de gedachte welke hierin ligt opgesloten, mag voor ons richtsnoer zijn.

Bloemendaal W. BEIBOER

in memoriam dr. n. muller

Dr. Muller is overleden. Dit bericht ging op een dag in februari langs vele telefoonlijnen naar reclasseringsbureaus, besturen en organen van justitie en het gevangeniswezen en vele andere plaatsen waar men hem gekend had als rechter en als oud-algemeen secretaris van het Nederlands Genootschap tot Reclassering. En overal zal het wel zo zijn geweest, dat er op het bericht een stilte volgde en de gedachte zich opdring: dus toch . . .

Van achter zijn bureau ontplooide dr. Muller als 85-jarige nog altijd zoveel activiteit – vooral ten behoeve van 'zijn' maandblad – dat een heengaan nog verre leek.

Typerend voor hem is dat hij zelf wensen te kennen had gegeven omtrent een beperkt spreken bij zijn crematie op 20 februari in Westerveld, waar vijf personen uit het werk dat hem lief was het woord voerden.

Het is moeilijk om in kort bestek de kwaliteiten van dr. Muller te schetsen. Met de woorden veelzijdig en begaafd komen we een heel eind. Maar er was veel meer. Bovenal was hij iemand met een strikt persoonlijke stijl, wat wel in het bijzonder in zijn pennevruchten tot uiting kwam. Een spreker was hij niet, maar op vergaderingen – onverschillig in welk college hij zitting had – was men zeer op zijn oordeel gesteld. Steeds drong hij door tot de kern van de zaak waarom het ging. En zijn belangstelling ging vooral uit naar het signaleren en belichten van nieuwe inzichten over berechting en reclassering.

Reeds lang voor de Wereldoorlog zocht dr. Muller voor zijn Genootschap contact met de moderne arbeidsorganisaties. Toen na de bevrijding Humanitas tot leven kwam, heeft hij op de hem eigen wijze het samengaan van onze vereniging met het Genootschap bevorderd.

Het spijt ons dat onze toenmalige directrice, mejuffrouw Dijkstra, niet in de gelegenheid is om op deze plaats persoonlijk van haar bewondering voor de overledene te getuigen.

Het is geen wonder dat het Maandblad voor Berechting en Reclassering, dat hij jarenlang persoonlijk redigeerde, een speciaal nummer aan hem zal wijden, wat ook het voornemen blijkt van het Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk. Dat zal hem beter voor ons doen leven dan onze gebrekkige uitdrukkingswijze vermag.

P. E. HUTTE

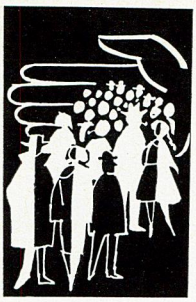

MAATSCHAPPELIJK

OPBOUWWERK

conferentie over provinciale opbouworganen

Op 6 maart 1965 werd in Huize Randenbroek te Amersfoort door het hoofdbestuur een conferentie belegd over provinciale opbouworganen.
Deze bijeenkomst was bedoeld als een 'hearing' van het hoofdbestuur om ervaringen en meningen in de vereniging over de functie en structuur van provinciale opbouworganen te peilen.
Er waren ongeveer 35 deelnemers, uit kringen van de gewestelijke besturen, gewestelijke functionarissen, vertegenwoordigers in opbouworganen, het hoofdbestuur en de landelijke staf. Ook waren er deelnemers van bestuur en directie der afdelingen in de grote steden.
Ter informatie aan de deelnemers was er een gespreksnota opgesteld, waarin een overzicht gegeven werd van beleidsadviserende en onderzoekorganen op provinciaal niveau en van de huidige doelstellingen, structuren en werkzaamheden van de verschillende provinciale opbouworganen.
Tijdens de conferentie werd in vier groepen gediscussieerd over een viertal vraagpunten, aan het slot van de gespreksnota genoemd. De deelnemers uit de grote steden vormden een 'eigen' discussiegroep. De vragen die zich daar voordoen in verband met stedelijke organen van overleg en advies en organen op wijkniveau, bleken in grote lijnen overeen te komen met die op provinciaal niveau.
De inzichten der discussiegroepen bleken alle ongeveer in hetzelfde schema ondergebracht te kunnen worden. De belangrijkste hiervan waren het volgende:
a. Er zouden provinciale (c.q. stedelijke) Raden voor Maatschappelijk Werk moeten ontstaan, waarvan deel zouden moeten uitmaken de verschillende werksoorten: algemeen maatschappelijk werk, gezinsverzorging, enz. Ook het maatschappelijk werk dat door de overheid verricht wordt, zou hierin vertegenwoordigd moeten zijn.
b. Een welzijnsorgaan zou op provinciaal (c.q. stedelijk) niveau ingesteld kunnen worden, met een functionele opbouw, nl. met vertegenwoordigers van functionele raden, b.v. de Raad voor Maatschappelijk Werk, culturele raad, sportraad, Raad voor de volksgezondheid, Raad voor Maatschappelijk Opbouwwerk, enz.
c. Taken van het welzijnsorgaan zouden zijn:
— Onderzoek.
— Advies.
— Werkgeverschap (naast de functionarissen van het welzijnsorgaan zelf) van maatschappelijk opbouwwerkers die onder opdrachtgeverschap van regionale organen (welzijnsstichtingen) werken.
— Begeleiding van maatschappelijk opbouwwerkers.

d. Naast of in plaats van het welzijnsorgaan zou er een informeel platform kunnen zijn, waarin ook de planologische en de economische sector deel zouden nemen aan beraad.
e. Humanitas zou als samenwerkingsorgaan voor maatschappelijk werk deel uitmaken van de Raad voor Maatschappelijk Werk.
f. Er kunnen werkgroepen, adviescommissies, enz. ingesteld worden, die op bepaalde problemen gericht zijn. Dit kan op initiatief van het welzijnsorgaan, het platform en/of van de functionele raden. Samenstelling van die groepen is afhankelijk van het probleem en kan breder zijn dan de samenstelling van het initiatief nemende orgaan zelf. Van dergelijke groepen zou Humanitas deel kunnen uitmaken.
Met deze opsomming is een globale aanduiding gegeven van hetgeen in de conferentie naar voren kwam. Dit houdt nog geen officiële standpuntbepaling van Humanitas in. Hierover zal het hoofdbestuur zich eerst dienen uit te spreken. Het heeft daarvoor o.a. het advies van het Landelijk Adviesorgaan Maatschappelijk Opbouwwerk gevraagd.

Het programma van de conferentie was misschien wat overladen. De film 'Werken aan de samenleving' werd vertoond na de lunch en voor de rapportage uit de groepen. Na de samenvatting der rapportages en het zetten van de grote lijnen op een bord kon er geen plenaire discussie meer gehouden worden. Misschien leek de eenheid van inzicht daardoor wat groter dan zij in feite was. Wel menen we, dat de conferentie een vrij vruchtbare mogelijkheid bood tot gedachtenwisseling over algemene vragen.

We zijn de deelnemers dankbaar voor hun actieve bijdrage aan de standpuntbepaling van Humanitas en hopen dat zij omgekeerd in eigen gewestelijk of grootstedelijk verband enige steun vinden in deze kennisname van elkaars ervaringen en de inzichten die hieruit naar voren kwamen.

R. A. E. ZIJLMAN

in memoriam mr. p. van 't hoff

Donderdagavond 11 maart 1965 is mr. P. van 't Hoff met een collega wethouder van de gemeente Eindhoven door een noodlottig verkeersongeval om het leven te komen. Met hem is een man die Humanitas een zeer warm hart toedroeg heengegaan. In het hoofdbestuur hebben we enige jaren op een zeer prettige wijze met hem samen mogen werken. Ook de afdeling Eindhoven verliest in hem haar oud-voorzitter. Hij heeft in de moeilijke beginperiode op zijn eigen manier bijgedragen tot de ontwikkeling van Humanitas in Nrd. Brabant. Als juridisch adviseur van ons bureau voor Levens- en Gezinsmoeilijkheden op Humanistische Grondslag heeft hij zijn deel bijgedragen in het werk.
Wij verliezen in hem een sociaal bewogen vriend en medewerker.
Onze deelneming gaat uit naar zijn vrouw en dochters.

J. v. d. Berg Jeths.

KINDERBESCHERMING

het normenproject van de nationale federatie voor kinderbescherming

algemeen

Op een conferentie van de Nationale Federatie voor Kinderbescherming in oktober 1961 werd besloten om op korte termijn een begin te maken met de formulering van een aantal minimumeisen waaraan het werk van de verschillende sectoren van de kinderbescherming zou moeten voldoen, zou men willen spreken van een verantwoorde werkuitvoering.
Met deze eisen, ook wel 'normen' genoemd óf aangeduid met de Angelsaksische term 'standards', worden bedoeld die voorwaarden die op dit ogenblik redelijk en wenselijk zijn en die met een normale krachtsinspanning te verwezenlijken zijn. Gezien de omvang en de ingewikkeldheid van de aan de orde zijnde problematiek werd besloten werkgroepen in te stellen voor de diverse sectoren van de Nederlandse kinderbescherming, die ieder de opdracht kregen normen op te stellen voor het betrokken onderdeel. Zo werden in de loop van 1963 de volgende werkgroepennormen ingesteld:

a. werkgroep behandelingstehuizen
b. werkgroep observatietehuizen
c. werkgroep vakinternaten
d. werkgroep voor tehuizen voor ongehuwde moeders
e. werkgroep voor tehuizen voor werkende jongens en meisjes
f. werkgroep voor debielen inrichtingen en tehuizen voor werkende debiele jongens en meisjes
g. werkgroep voor tehuizen voor normale jeugd
h. werkgroep voor opvangtehuizen
f. werkgroep voor debieleninrichtingen en tehuizen voor werkende debiele jongens
i. werkgroep gezinsvoogdij-instellingen

Ter overkoepeling van deze werkgroepen werd ingesteld een centrale werkgroep normen, die als belangrijkste taak de coördinatie van de uitkomsten van de werkgroepen heeft gekregen. Ook Humanitas heeft als één van de participerende groepsorganisaties in de Nationale Federatie gemeend aan dit belangrijk project te moeten meewerken. Humanitas heeft zitting genomen in de centrale werkgroep, alsmede in de werkgroepen tehuizen voor ongehuwde moeders, de tehuizen voor normale jeugd, de opvangtehuizen, de gezinsvoogdijinstellingen en de voogdijinstellingen.
Het ligt in de bedoeling van de Nationale Federatie voor Kinderbescherming om

t.z.t. de resultaten in hun geheel te publiceren. De resultaten zullen niet alleen van belang zijn als toetsingsmogelijkheid voor de eigen werkwijze, doch zij kunnen ook gebruikt worden, zij het financieel vertaald, bij de besprekingen met de overheid met betrekking tot de subsidiëring van het kinderbeschermingswerk.
Gezien de noodzakelijkheid om ook in eigen kring ons reeds nu te bezinnen op een aantal facetten samenhangend met dit normenproject, lijkt het gewenst om enkele onderdelen van het normenproject in ons kaderblad te behandelen. Wij zouden daarom in het hiernavolgende allereerst onze aandacht willen richten op de 'opvangtehuizen'.

de opvangtehuizen

In de Kinderbeginselenwet wordt, zij het summier, gesproken over het opvangtehuis. Hiermee wordt bedoeld een tehuis dat bestemd is voor de voorlopige opname van minderjarigen die in verband met een acute noodsituatie onverwijld moeten worden opgenomen en wier bestemming nog niet is bepaald. De verblijfsduur is een maand en deze termijn kan slechts in bijzondere gevallen voor ten hoogste met twee maal één maand worden verlengd.
Men kan een onderscheid maken in 'open' en in 'gesloten' opvangtehuizen. Wij zullen ons in dit artikel verder beperken tot de gesloten opvangtehuizen. De functie van een 'gesloten' opvangtehuis kan het best aldus omschreven worden: het heeft ten doel te voorzien in de behoefte aan pedadogisch geleide tehuizen, waar kinderen en jongeren worden opgenomen ten aanzien van wie zich een situatie voordoet die, in het belang van de samenleving en gezien vanuit de crises waarin zij zelf verkeren, noodzaakt tot onmiddellijke opname in beslotenheid. Dit tehuis kan dan b.v. een bijdrage leveren tot oplossing van het vraagstuk van de plaatsing van jongeren in politiebureaus of zelfs huizen van bewaring. De vraag of de nieuwe 'straf van arrest' (minimum 4 uren, maximum 14 dagen), moet plaatsvinden in de particuliere opvangtehuizen wordt algemeen in kinderbeschermingskringen ontkennend beantwoord.
We menen te moeten stellen dat het opvangtehuis niet bedoeld is voor observatie, heropvoeding of behandeling, noch voor tenuitvoerlegging van strafrechtelijke uitspraken, of toedienen van straf- of correctiemaatregelen.
De opvangtehuizen zijn slechts bedoeld als eerste-hulppost.
Het is daarom ook gewenst dat er een goede spreiding is van een aantal opvangtehuizen, zodat de bereikbaarheid te allen tijde gewaarborgd is.
Dit betekent dat het karakter van de opvangtehuizen algemeen moet zijn, d.w.z. niet specifiek levensbeschouwelijk gericht.
Dit vereist een 'openheid' van opzet, waarin de verschillende levensovertuigingen tot hun recht kunnen komen.
Bij de samenstelling van het bestuur en de keuze van de medewerkers zal hierop gelet moeten worden.
Het gebouw, waarin minderjarigen worden opgenomen die althans voorlopig geen normaal contact met de buitenwereld onderhouden, zal aan bijzondere eisen moeten voldoen.
Wij denken hierbij aan de leefruimte, ontspanningsruimte (waaronder sportmogelijkheden) en werkruimte (onderwijs en arbeid). In verband met de snel wisselende heterogeen gevormde en reagerende, kwetsbare bevolking is het niet gewenst slaapzalen in te richten. Isolement in een eigen slaapvertrek gedurende de nacht zal in de meeste gevallen gewenst en noodzakelijk zijn.
Dit betekent dat aan het gebouw qua ruimte (denk ook aan de werkkamers van directie, administratie, maatschappelijk werker, specialisten, alsmede aan werkruimten zoals keuken - bijkeuken - linnenkamers etc.) hoge eisen gesteld worden.

De capaciteit van het opvangtehuis zal niet groter moeten zijn dan plm. 36 bedden. Kleiner zal in verband met de exploitatie waarschijnlijk te ongunstig worden. Ten aanzien van de groepsgrootte kan gesteld worden dat deze maximaal 12 mag zijn. Dit betekent dus bij een capaciteit van 36 bedden, dat er 3 leefgroepen zijn. Hoewel het wetenschappelijk nog niet vaststaat of een tehuisgroep beter functioneert als hij groter of kleiner is, is algemeen uit de praktijk gebleken dat voor groepen in opvangtehuizen de grootte liever beneden de 12 moet liggen. In verband met het doel van het opvangtehuis zal echter gerekend moeten worden met een overcapaciteit, zodat in de praktijk de bezetting lager zal zijn dan de capaciteit, waardoor de groepsgrootte beneden de twaalf zal blijven. Deze permanente onderbezetting heeft ten aanzien van de verpleegprijs consequenties, daar men bij de opvangtehuizen niet uit mag gaan van de normale omslag per bed, doch dat de onderbezetting doorberekend moet worden. Naar ons gevoel zou dat ook bij de andere kinderbeschermingsinrichtingen voor een deel mogelijk moeten zijn (uiteraard binnen redelijke grenzen) om een gedifferentieerd plaatsingsbeleid mogelijk te maken.

de leiding

Het zal uit bovenstaande wel duidelijk zijn geworden, dat er aan de leiding van een opvangtehuis zeer hoge eisen gesteld moeten worden.
Naast directie en groepsleiding wordt bij de personeelsbezetting gedacht aan een maatschappelijk werker, onderwijskrachten, werkmeester arbeid en een sportleider. Daarnaast huishoudelijk personeel en betrouwbare krachten voor de nachtdienst. Voorts zal het noodzakelijk zijn om aan het opvangtehuis een vaste huisarts te verbinden, alsmede een (jeugd)psychiater.
Gezien de ervaring welke wordt opgedaan in bestaande opvangtehuizen, is het percentage pupillen dat lichamelijk, psychisch en cerebraal gestoord is, zo hoog, dat een psychiatrisch onderzoek naast het medisch onderzoek van alle pupillen noodzakelijk geacht moet worden.
Arts en psychiater behoeven niet in volledige dienst aan het tehuis verbonden te zijn; zij zullen wel terstond beschikbaar moeten zijn voor onderzoek, advies en eventueel behandeling.
Al met al is de personeelsbezetting vrij hoog, doch met klem kan gesteld worden dat een goed functioneren van een gesloten opvangtehuis en een juiste instelling ten aanzien van het opgenomen kind een staf en personeelsvoorziening behoeft die dit noodzakelijk maakt.

slotopmerking

Gezien het korte verblijf van de pupillen in het opvangtehuis kan moeilijk gesproken worden van een verantwoorde groepsopbouw, te meer daar bovendien van de achtergrond en persoonlijkheid van de pupillen over het algemeen zeer weinig bekend zal zijn.
De pedagogische benadering van deze pupillen vereist veel van de vindingrijkheid, de intuïtie, de persoonlijkheid en het uithoudingsvermogen van de groepsleider. Immers, alle ervaringen die de pupillen achter de rug hebben, alle stoornissen in psyche en sociaal gedrag, alle verwaarlozing en disharmonie, alle verzet tegen elke autoriteit, alle moeilijkheden uit gezin en maatschappij zullen op honderd en een wijzen worden gedemonstreerd.
Toch kan men aan de andere kant niet spreken van een systematisch gerichte op-

(Vervolg op pagina 3 omslag)

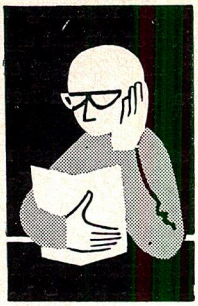

BOEKBESPREKINGEN

school maatschappelijk werk

'School maatschappelijk werk' is de titel van een rapport, uitgebracht door een 'commissie school maatschappelijk werk', die werd ingesteld door het Landelijk Sociaal Charitatief Centrum ter bestudering van dit speciale onderwerp, mede met het oog op een in de toekomst wettelijke regeling ervan.
Het rapport gaat eerst nader in op het wezen en doel van het maatschappelijk werk, terwijl daarna twee speciale vormen ervan, te weten het bedrijfsmaatschappelijk werk en het ziekenhuismaatschappelijk werk, genoemd worden.
In bedrijf en ziekenhuis vindt het maatschappelijk werk toepassing binnen een bepaald sociaal kader of sociaal systeem. Het heeft zich aangepast aan deze sociale systemen.
Op analoge wijze kan men het schoolmaatschappelijk werk zien; er wordt dan maatschappelijk werk gedaan binnen het sociaal systeem van de school. In het volgend hoofdstuk wordt dan het onderwijs als sociaal systeem behandeld, waarbij in de samenvatting geconstateerd wordt dat er binnen dit sociaal systeem een taak is voor een school maatschappelijk werker naast andere deskundigen als b.v. schoolarts en schoolpsycholoog.
De schoolmaatschappelijk werker treedt op daar waar zich in de relatie school-kind leer- en gedragsmoeilijkheden voordoen, die de taakvervulling van de school in didactisch en pedagogisch opzicht, alsmede de gezonde uitgroei van het kind ernstig kunnen belemmeren, dit als mogelijk gevolg van persoonlijke en milieufactoren, maar ook als mogelijk gevolg van het schoolsysteem.
Via genoemde deskundigen worden dan waar nodig weer andere deskundigen als b.v. jeugdpsychiater en remedial teacher ingeschakeld.
In hoofdstuk IV wordt de ontwikkeling geschetst van de schoolgeneeskunde, de schoolpsychologie en het schoolmaatschappelijk werk, terwijl in het laatste hoofdstuk een samenvatting en enige aanbevelingen betreffende de organisatiestructuur volgen.
De verschillende taken van de schoolarts, schoolpsycholoog en de schoolmaatschappelijk werker worden in het kort concreet genoemd, waarbij teamwork tussen deze drie vanzelfsprekend lijkt.
De commissie pleit voor het in het leven roepen van organen op stedelijk of regionaal niveau, die de hulpverlening aan het schoolkind ter hand zullen nemen en die tevens zullen kunnen adviseren bij b.v. de schoolopbouw in een bepaalde streek.
Het beheer der organen wil zij opdragen aan de besturen van hiervoor in het leven te roepen stichtingen. Schrijvend over de levensbeschouwelijke signatuur wordt o.a. het volgende opgemerkt:

'Ten slotte moet bij de organisatie van de instellingen nu reeds rekening worden gehouden met het feit, dat gezondheidszorg en maatschappelijk werk in het algemeen zich meer en meer presenteren als functie van de samenleving. Hieruit volgt dat men – zeker in de toekomst – gemakkelijk zal kunnen besluiten tot het in het leven roepen van algemene instellingen.'
Een o.i. verheugend geluid uit katholieke kring. Zie in dit verband ook het rapport 'Geestelijke gezondheidszorg, structuur en organisatie', uitgebracht door het Katholiek Bureau Geestelijke Gezondheidszorg, juni 1964, hetgeen in ons vorig kaderblad besproken werd.
Ten aanzien van de financiering van deze instellingen wil de commissie een 100 pct. subsidiëring van de overheid, aangezien, naar zij opmerkt, dit werk van belang is voor de goede werking van het schoolsysteem, maar ook voor de gezondheidszorg en de zorg voor het sociaal functioneren van de mensen en van de samenleving als geheel. Dit houdt dan tevens in een wettelijke regeling van deze instellingen van onderwijs. Uitgaande van bovenstaande gedachtengang kan men zich echter de vraag stellen of het niet beter is, dat de overheid dan zelf genoemde instellingen in het leven roept.

B. POST-WIGMAN

Dit rapport 'School maatschappelijk werk' verschijnt onder dezelfde titel in de Opvoedkundige brochurenreeks onder nr. 219 bij Uitgeverij Zwijsen te Tilburg.

veranderend gezinsontwerp

In 1959 aanvaardde het Landelijk Centrum voor Katholieke Actie een opdracht van de Nederlandse bisschoppen tot het instellen van een onderzoek naar moeilijkheden en mogelijkheden om tot een nieuwe eigentijdse vorm van christelijke huwelijksbeleving te komen.
De hiertoe ingestelde Commissie Onderzoek Huwelijk en Gezin verzamelde materiaal door middel van groepsinterviews (1960) met 36 arbeidersechtparen (26 katholiek, 10 niet-katholiek, hiervan 7 vrijzinnig hervormd; leeftijden tussen 24 en 56 jaar) in een middelgrote gemeente in het centrum des lands. Gegevens in deze interviews verkregen vormden het uitgangspunt voor deze studie, waarin vooral de sociologische bijdrage van drs. J. van Hessen en de theologische beschouwing van prof. dr. A. Hulsbosch o.s.a. opvallen.
Van Hessen wijst op de veranderde belevingswijze van seksualiteit en huwelijk, dit in samenhang met de gewijzigde maatschappijstructuur en sociaal-culturele veranderingen, waardoor de seksualiteit veel meer beleefd wordt als interpersoonlijke, medemenselijke relatie, dan als een natuurgegeven met de nadruk op het biologische aspect.
Ook Hulsbosch wijst op deze veranderde belevingswijze: hij spreekt van een wending in de antropologie, waarbij het oude dualisme (ziel x lichaam, met depreciatie van het laatste en dus van het seksuele) plaats heeft gemaakt voor de opvatting van ziel en lichaam als ongedeelde eenheid.
Binnen het kader van deze veranderde belevingswijze past dan ook niet meer de oude door de Kerk gehuldigde opvatting dat als doel van het huwelijk de voortplanting stelt; de seksualiteit wordt in de totaliteit van de man–vrouwverhouding ervaren als middel tot instandhouding, versteviging, of uitdrukking van de liefdesrelatie, waarmee men dan automatisch in de hele problematiek van geboorteregeling, toe te passen methode, kindertal, en de voor de meeste katholieken onvermijdelijke gewetens- en geloofsproblemen verzeild raakt.

De niet-katholieke lezer van dit pastorele cahier zal steeds weer getroffen worden door de conflictsituatie die zich vroeg of laat in vele katholieke huwelijken voordoet: enerzijds de echtgenoten die meer eigen verantwoordelijkheid voor de vormgeving van hun huwelijk willen en mogen dragen, anderzijds een kerk die haar gelovigen een enige wet met haar onaantastbaar gezag (dus autoritair) oplegt en gehoorzaamheid verwacht. In de rede van paus Paulus VI (juni 1964) worden beide aspecten nog eens beklemtoond, maar nadrukkelijk wordt hieraan toegevoegd dat de normen en regels, door Pius XII vastgesteld, blijven gelden, ondanks het feit dat deze normen stoelen op een verouderde moraaltheologie (zie Hulsbosch).
Is het dan een wonder dat de moderne katholieke mens symptomen vertoont van 'burger van twee werelden' te zijn? (pag. 11). 21 van de 26 katholieke geïnterviewden meenden dat men moet vasthouden aan de voorschriften van de Kerk en niet zelfstandig een beslissing mag nemen. Waar de discrepantie tussen leer en praktijk zo groot is, blijkt de gewetensnood velen te kwellen, hetgeen de huwelijksverhouding zeer sterk kan verstoren. (Men zie slechts de vaak benauwende realiteit van de interviews!) Men ontkomt dan ook niet aan een indruk van tweeslachtigheid bij het lezen van dit boek, dat zegt een dialoog te willen stimuleren tussen allen (?) die het onderwerp zelf aangaat en iets aan de verdere ontwikkeling kunnen bijdragen — een o.i. uitzichtloze dialoog zolang de partners weten zich uiteindelijk toch te moeten schikken naar voorschriften die dwingend zijn.
Verheugd als wij moeten zijn over de progressieve denkbeelden, de openhartige, soms zelfs zeer ongezouten kritiek, en het eerlijke streven naar een nieuwe conceptie van huwelijk en gezin, kunnen wij toch slechts hopen dat het binnen afzienbare tijd voor katholieke huwelijkspartners mogelijk zal zijn werkelijk vrij en zelfstandig te beslissen over hun eigen gezinsontwerp.

M. A.

(Vervolg van pagina 38)

voeding, daartoe is de tijd te kort.
Dit is een tweede argument voor onze reeds eerder gemaakte opmerking dat het karakter van een opvangtehuis 'algemeen' moet zijn.
Wij menen dat de gewoon menselijke, open benadering van deze kinderen heilzaam is, waardoor een geschokt vertrouwen in de mensheid hersteld kan worden.
Wat betreft de verantwoordelijkheid voor het ontwerpen en uitvoeren van een overwogen grondig en doeltreffend behandelingsplan, kan worden gesteld dat dit berust bij de plaatsende instantie.
Het licht komt op onveilig te staan — juist ook bij de directie van het opvangtehuis — wanneer geen perspectief voor een minderjarige zou bestaan. Dan driegen elementaire rechten, maar ook toekomstmogelijkheden voor de minderjarige in de knel te komen. Een te lang verblijf van een minderjarige in een opvangtehuis is dus te beschouwen als een symptoom van gevaar, zowel voor de pupil als voor de instantie die voor hem verantwoordelijk is.

W. POST

Voetnoot

In dit artikel is gebruik gemaakt van enkele gegevens die bij de schrijver bekend waren als lid van de werkgroep normen opvangtehuizen. Uitdrukkelijk zij gesteld dat de verantwoordelijkheid voor de inhoud van dit artikel berust bij de schrijver.